

О.В. Громов

ДП «Український інститут промислової власності», Київ

СВІТОВИЙ ДОСВІД ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ІННОВАЦІЙНІЙ СФЕРІ ТА ПРОБЛЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ ОПЕРАЦІЙ З ОБ'ЄКТАМИ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНИ

*“Ніщо не вимагає
стільки мудрості та розуму, як визначення
тієї частини, яку у підданих забирають,
і тієї, яку їм залишають”.*

Ш.Л. МОНТЕСК'Є

Процеси інтеграції національних економік, поглиблення економічних зв'язків, загострення конкурентної боротьби на міжнародних ринках, підвищення чутливості до зовнішніх процесів змусили уряди західних країн кардинально змінити систему державного регулювання економіки. Наголос було зроблено на

активізацію підтримки інноваційного підприємництва. Засобом реалізації нової економічної парадигми обрано здійснення відповідних змін у податковій сфері. Чому акцент зроблено на податковому регулюванні? Головною ідеєю, якою керувалися уряди цих країн, стало усвідомлення того факту, що саме податковий механізм може ефективно впливати на структуру суспільного відтворення, створюючи сприятливе підґрунтя для прискорення накопичення інвестиційних ресурсів у пріоритетних галузях економіки.

Однією з теоретичних передумов, яка враховується при генерації стратегії податкового регулювання, було врахування того факту, що низка податків є складовою частиною витрат виробництва, і це або скорочує суму прибутку, або підвищує ціни на ту чи іншу продукцію, знижуючи попит. Слід зауважити, що головним джерелом фінансування витрат на придбання нематеріальних активів або на їхню розробку шляхом проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) є прибуток підприємства чи так звані фонди розвитку. Відомо, що розмір прибутку, який залиша-

© О.В. ГРОМОВ, 2009

ється в розпорядженні підприємства, значною мірою зумовлює його інноваційні можливості загалом. Таким чином, податкова економія є фактором, що вивільняє додаткові інвестиційні ресурси, які можна спрямувати на оновлення виробничої бази на основі новітніх технологій, розробку та впровадження у виробництво інноваційних товарів.

Стимулююча та регулююча функції податків активно почали використовуватися в країнах Заходу від 50–60-х рр. минулого століття. Метою такої системи було створення сприятливих умов для прискорення процесів оновлення основних фондів, зростання обсягу витрат на проведення НДДКР, активне впровадження у виробництво інноваційної продукції та в підсумку — формування потужного інноваційного сектора економіки. За допомогою податкових важелів держава має реальну можливість активно впливати на структуру суспільного відтворення, формуючи сприятливі умови для прискорення темпів накопичення інвестиційних ресурсів у пріоритетних галузях економіки.

Основним завданням податкової політики є стимулювання інвестиційно-інноваційної активності підприємств, зростання обсягу власних коштів, що спрямовуються на фінансування інноваційних процесів, починаючи від проведення НДДКР і до комерціалізації конкурентоздатних розробок. Податкова політика в технологічно розвинених країнах побудована на усвідомленні того факту, що інноваціям у промислових компаніях прямо або опосередковано сприяють усі податкові заходи, спрямовані на стимулювання приватних інвестицій. Це пов'язано з тим, що підвищення обсягу вкладень в основний капітал підприємства в умовах конкуренції супроводжується його оновленням на технологічній основі, що у свою чергу сприяє появі інноваційної продукції.

Розглянемо конкретні методи стимулювання введення об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ) у господарський оборот, що застосовуються в промислово розвинених країнах.

РОЗСТРОЧКА ПОДАТКОВОГО ПЛАТЕЖУ

Така форма податкового стимулювання є своєрідною формою кредитування підприємства і передбачає, що податкова знижка вираховується з суми нарахованого податку на прибуток. Тобто податковий кредит є безпосереднім відрахуванням із суми нарахованого податку, а не з суми оподаткованого прибутку. Дана пільга застосовується у випадках інвестування підприємством коштів у основний капітал. Така форма відстрочки сплати податку отримала назву *податкового інвестиційного кредиту*. Базовим показником для визначення величини інвестиційного кредиту є обсяги витрат компанії, пов'язаних з проведенням науково-технологічних досліджень, розширенням та реконструкцією виробництва.

Суттєвою перевагою такої форми податкового кредитування, як це не дивно, є зацікавленість самих підприємців у своєчасному та повному розрахунку податків. Це пов'язано з тим, що частина нарахованих податків повертається компаніям і витрачаються ними на цілі, в яких вони безпосередньо зацікавлені, а саме прискорення стадій НДДКР та запровадження у виробництво інноваційної продукції. У свою чергу, реалізація інноваційної продукції призводить до зростання прибутку, що веде до підвищення розміру податків, які знову інвестуються у виробничий процес, але вже в більшому розмірі. Повернення податкового кредиту здійснюється через певний термін за рахунок прибутку, отриманого від інноваційної діяльності.

Піонером у застосуванні вищенаведеної системи стимулювання була Великобританія, уряд якої у 40-х роках минулого століття запровадив так звані *“первісні знижки”*. Вони надавалися англійським підприємствам в перший рік експлуатації устаткування та промислових споруд. Слід зазначити, що розмір знижки неодноразово переглядався у бік підвищення і в 70–80-х роках складав 50 % від вартості нових машин та устаткування. Інвестиційні знижки використовуються також і в Канаді з метою

стимулювання компаній переробних галузей. У цій країні знижки складають від 10 до 50 % (в залежності від територіального розташування компанії). Податкове законодавство Японії дозволяє підприємствам віднімати від податку на прибуток 7 % обсягу капіталовкладень в устаткування, що використовується для проведення досліджень, спрямованих на створення нових матеріалів і технологій, удосконалення промислових роботів та електронної техніки. Але рекордсменом в цій справі стала Ірландія, де розмір знижки складає 100 %. Щодо США, то слід зазначити, що інноваційні малі підприємства взагалі сплачують податки на 25 % нижчі, ніж звичайні малі підприємства.

Податковий інвестиційний кредит зіграв важливу роль у формуванні інноваційного сектора економіки та комерціалізації науково-технічних розробок; податкова пільга сприяла інвестиціям у новітні технології та устаткування. Але цієї пільги виявилось замало для фінансування підприємствами власних масштабних та дорогих довгострокових інноваційних програм. Життя вимагало ще суттєвіших та рішучіших кроків держави щодо підтримки інноваційного бізнесу.

ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПОДАТКОВИЙ КРЕДИТ

Вирішення цієї проблеми було зроблено за допомогою так званого «податкового кредиту на приріст НДДКР». Слід зазначити, що в тому чи іншому вигляді ця пільга існує майже в кожній розвиненій країні. Така форма стимулювання дає можливість віднімати від встановленого розміру податку на прибуток або іншого податку на доходи відповідну частку сум приросту власних витрат на проведення НДДКР по відношенню до аналогічних витрат у базовому періоді. Максимальний розмір сум, що підлягають вирахуванню, встановлюється, як правило, у відносних величинах. Ставки відрахувань можуть коливатися в залежності від характеру НДДКР. Наприклад, в Японії це — 10 або 15 %, у США — 20; 25; 48 %, у Франції — від 25 до 50 %, в Канаді — 20; 30 %.

Особливістю американської системи податкового кредитування в даному випадку є те, що знижка надається виключно компаніям, які розробляють принципово нові або значно удосконалені продукти чи технології.

КООПЕРАТИВНІ УНІВЕРСИТЕТСЬКО-ПРОМИСЛОВІ ПІДПРИЄМСТВА

У Сполучених Штатах великого значення надається кооперації промисловості з вузівською наукою. Для компаній, які укладають контракти з університетами на проведення НДДКР, а також надають устаткування й фінансову допомогу закладам вищої освіти, встановлено відповідні знижки та податкові пільги. До того ж при створенні кооперативних університетсько-промислових підприємств суми внесків до їх статутних фондів вираховуються з бази оподаткування при підрахунку податку на прибуток.

СТИМУЛЮВАННЯ МАЛОГО ІННОВАЦІЙНОГО БІЗНЕСУ

Активно підтримуючи великий та середній інноваційний бізнес, уряди розвинених країн приділяють достатньо уваги й малому інноваційному підприємництву, яке є невід'ємною частиною процесу комерціалізації науково-технічних розробок. Слід відзначити, що малий бізнес у західних країнах взагалі знаходиться під особливою увагою держави і користується суттєвими податковими пільгами. Тому малі інноваційні підприємства автоматично підпадають під пільговий режим оподаткування, встановлений у тій чи іншій країні. У США та Японії такі пільги реалізуються за допомогою прогресивних шкал оподаткування, у Великобританії та Франції — через зниження податкових ставок на доходи та можливість пролонгації строків сплати деяких податків у разі виникнення тимчасових проблем з ліквідними коштами, у Німеччині та Японії встановлено неоподаткований мінімум.

ВЕНЧУРНІ ФОНДИ

З урахуванням актуальності проблем розвитку венчурного бізнесу в Україні на увагу зас-

лугове досвід технологічно розвинених країн у цій сфері. Розглянемо методи стимулювання цього важливого з точки зору комерціалізації ОІВ виду підприємницької діяльності на прикладі США.

Стисло прокоментуємо логіку функціонування венчурного бізнесу. Головною метою діяльності венчурної компанії є одержання прибутку від продажу пакета акцій інвестованих інноваційних компаній. Через певний проміжок часу інвестори можуть отримати різницю в цінах акцій на момент їх придбання і на момент продажу з урахуванням витрат на здійснення управління фондом та премії венчурному менеджеру. Отже, якщо профінансована інноваційна компанія домагається успіху на ринку, тобто вартість її капіталу у порівнянні з первинною (*pre-money evaluation*) за певний проміжок часу зростає, ризики обох сторін виявляються виправданими, і всі отримують відповідну частку прибутку. Оскільки головною метою венчурного інвестора є отримання прибутку від продажу цінних паперів на фондовому ринку, стимулювання або навпаки зниження ділової активності здійснюється за допомогою встановлення відповідних ставок податку на доходи, отримані від операцій з цінними паперами. Підвищення ставки податку зумовлює зростання фінансового ризику, й без того високого у венчурному бізнесі. Навпаки, зниження розміру податку є стимулом, що активізує діяльність венчурних інвесторів. Враховуючи цей фактор, системою державного регулювання США встановлено диференційовані ставки податку на прибуток, що отримується від продажу цінних паперів.

Поряд з різноманітними податковими пільгами у західних країнах великого значення надається амортизаційній політиці. Законодавства Німеччини, Франції і Великобританії передбачають суттєві пільги щодо амортизації устаткування в технічно провідних сферах виробництва та устаткування, яке використовується при проведенні НДДКР. Сутність цієї пільги полягає в тому, що амортизація устаткування здійсню-

ється у більш стислі строки порівняно зі звичайними підприємствами і за вищими ставками. Слід підкреслити, що починаючи з часу закінчення Другої світової війни ніякі зміни в податковому законодавстві промислово розвинених країн, які стосувалися інвестиційного податкового кредиту, не призводили до погіршення стану підприємств, які займалися інноваційною діяльністю.

У даному контексті доречно розглянути ситуацію в Україні. За час проголошення інноваційного шляху розвитку держави як стратегічного напрямку було висловлено багато різних думок щодо проблем, які супроводжують інноваційні процеси в суспільстві, серед яких головне місце посідають правові та економічні. Слід відзначити активну роль держави у вирішенні цих проблем. Так, у стислі терміни розроблено та ухвалено значну частину нормативно-правових актів у сфері правової охорони ОІВ, що відповідають новим умовам господарювання. Головними серед них є: Закони України “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”, “Про охорону прав на промислові зразки”, “Про охорону прав на знаки для товарів і послуг”, “Про інноваційну діяльність” та “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні”, Постанова Верховної Ради “Про Концепцію науково-технічного та інноваційного розвитку України”.

Але ухвалення цих законодавчих актів істотно не змінило ситуацію щодо залучення об'єктів інтелектуальної власності та інших результатів науково-технічної діяльності в господарський оборот. Реформи (особливо в податковій сфері) впроваджуються занадто повільно, внаслідок чого стримується розвиток комерціалізації інтелектуальної власності. На наш погляд, однією з головних причин, що стримують прогресивні процеси в житті країни, є недостатнє усвідомлення суспільством ролі інтелектуальної власності в розвитку держави та архаїчні погляди на функції податкової системи. Сьогодні податкова система в Україні має яскраво виражений фіскальний характер. Регулю-

юча та стимулююча функції податків активно не використовуються.

Слід зазначити, що Верховною Радою України ухвалено довгоочікуваний Закон України від 4 липня 2002 р. № 40-IV “Про інноваційну діяльність”, спрямований на активізацію процесів введення ОІВ у цивільний оборот і на який покладалося багато надій, пов’язаних з переходом вітчизняної економіки з сировинного рівня на високотехнологічний. Найсерйознішим кроком з боку держави в напрямі інноваційного бізнесу стало створення податкових пільг. У вищезгаданому Законі надано суттєві пільги. Так, 50 % податку на додану вартість по операціях з продажу товарів (виконання робіт, надання послуг), пов’язаних з виконанням інноваційних проектів, і 50 % податку на прибуток, одержаний від виконання цих проектів, залишаються у розпорядженні платника податків і використовуються ним виключно на фінансування інноваційної та науково-технічної діяльності. Інноваційним підприємствам дозволено здійснювати прискорену амортизацію основних фондів. Законом також встановлено пільги щодо земельного податку та сплати ввізного мита.

Але, починаючи від 2002 р., відповідними щорічними Законами “Про державний бюджет України” дія статей, якими встановлено вищезазначені пільги, систематично блокувалася. Проте Законом України “Про внесення змін до Закону України “Про державний бюджет України на 2005 рік” та деяких інших законодавчих актів України статті, якими встановлено вищезазначені податкові пільги, взагалі виключено з Закону України “Про інноваційну діяльність”.

Щодо Закону України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні”, який також спрямовано на прискорення структурних змін в економіці шляхом введення результатів науково-технічної діяльності в цивільний оборот, слід зазначити, що в результаті його ухвалення майже всі галузі народного господарства набули статусу пріоритетних. На на-

шу думку, фінансування такої великої кількості програм призведе до розпорошення бюджетних коштів і в підсумку не дасть очікуваних результатів. Тому необхідно значно звузити кількість пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та зосередити ресурси на дійсно стратегічних галузях економіки, в яких країна вже досягла певних успіхів як на національному, так і на міжнародному рівнях.

В Україні операції з об’єктами промислової власності (ОПВ) можуть обкладатися як податком на прибуток, так і податком на додану вартість. Відносини між платниками податків і державою у цій сфері регулюються Законом України від 28 грудня 1994 р. № 334/94-ВР в редакції Закону України від 22 травня 1997 р. № 283/97-ВР “Про оподаткування прибутку підприємств” і Законом України від 3 квітня 1997 р. № 168/97 – ВР “Про податок на додану вартість”. Але дослідження цих законів на предмет інноваційної прогресивності виявило їх байдужість до проблем комерціалізації інтелектуальної власності. Відповідно до цих законів оподаткування операцій з ОПВ здійснюється на загальних підставах, а деякі норми носять дискримінаційний характер, надаючи окремі преференції установам, що фінансуються з бюджету. Занадто часто внесення змін до діючих норм (тільки за 2004 р. до Закону України “Про податок на додану вартість” внесено 14 змін) та скасування старих, поєднуючись з туманністю та двоякістю викладення деяких статей, справляють негативне враження на будь-якого звичайного підприємця, не говорячи вже про підприємство високого рівня складності, саме яким і є інноваційний бізнес.

У даній ситуації стаття 3 Закону України “Про систему оподаткування”, якою встановлено принцип стимулювання науково-технічного прогресу, технологічного оновлення виробництва та виходу вітчизняного виробника на світовий ринок високотехнологічної продукції, створює своєрідний дисонанс із загальною поліфонією вітчизняного податкового законодавства. Через це поодинокі підпри-

ємства, які займаються комерціалізацією ОІВ, незважаючи на значні ризики, вимушені працювати в тих же умовах податкового тиску, що й звичайні підприємства. Зрозуміло, така ситуація не сприяє активному впровадженню науково-технічних розробок у виробництво. Латентний стан інноваційного розвитку в Україні поступово переходить в хронічне захворювання і набуває сьогодні загрозових масштабів. Зважаючи на стрімкий розвиток “економіки знань” в західних країнах, при подальшому уповільненні інноваційного процесу Україна може зіткнутися з великими проблемами як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що одним із головних факторів успіху розвинених країн у сфері комерціалізації науково-технологічних розробок є податкове стимулювання інноваційних підприємств. Усвідомлюючи той факт, що комерціалізація науково-технічних розробок приносить користь суспільству в цілому і тому має отримувати підтримку на державному рівні, уряди цих країн не зважають на тимчасові бюджетні втрати. Навпаки, податкові пільги є тими державними інвестиціями, які з часом дадуть свій позитивний ефект не тільки у сплаті податків за рахунок розширення податкової бази, а й у загальному економічному зростанні.

На останок слід зауважити, що розглянуті шляхи податкового стимулювання вимагають від держави рішучих кроків. Але в будь-якому разі ми маємо отримати позитивний ефект. Цілком імовірно, що результати реформ в іннова-

ційній сфері виявляться не завтра, але дуже важливо вже сьогодні закласти міцні підвалини для створення сприятливого з інноваційної точки зору клімату.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Грабова Н.М., Кривонос Ю.Г.* Облік основних господарських операцій в бухгалтерських проводках. — К.: А. С. К. Видавництво, 2001. — С. 50–52.
2. *Жаченко Н.М.* Бухгалтерский финансовый учет на предприятиях Украины. — К.: А. С. К. Видавництво, 2002. — С. 605–606, 628–631.
3. *Федоров В.М., Опарін В.М. та ін.* Податкова система України. — К.: “Либідь”, 1994. — 464 с.
4. *Гальчинський А.С., Львовички С.В., Семіноженко В.П.* Економіка знань: виклики глобалізації та Україна. — К.: Національний інститут стратегічних досліджень, 2004. — 261 с.
5. *Довгий С.О., Дроб’язко В.С., Жаров В.О., та ін.* Право інтелектуальної власності. Том I. Інтелектуальна власність в Україні: правові засади та практика. — К.: Видавничий дім «Ін Юре», 1999. — 500 с.
6. *Кокурин Д.И., Шепелев В.М.* Инновации в России: институциональный анализ (проблемы собственности, рынка и налогового стимулирования). — М.: ИНИЦ Роспатента, 2002. — С. 355, 356–357.
7. *Чеботарьов В., Бутяєва А.* Формування ринку інтелектуальної власності в Україні // Інтелектуальна власність. — 2003. — № 9. — С. 8–10.
8. *Ревуцький С.* Теоретичні та практичні проблеми використання інтелектуального капіталу // Інтелектуальний капітал. — 2002. — № 2. — С. 10–13.
9. *Рач.В., Чугуєвець С.* Інтелектуальна власність як базове поняття нової економіки // Інтелектуальна власність. — 2003. — № 6. — С. 39–42.
10. *Аналітичні матеріали форуму “Інновації. Інвестиції. Інтеграція”.* Механізми та інструменти становлення інвестиційно-інноваційної моделі економічного розвитку України за умов глобалізації. — 2004 рік.
11. <http://www.niss.gov.ua>.
12. <http://www.rada.kiev.ua>.